

E.H. Gombrich

SANATIN ÖYKÜSÜ

Remzi Kitabevi

SANATIN ÖYKÜSÜ

SANATIN ÖYKÜSÜ

E.H. Gombrich

İçindekiler

Önsöz 6

Giriş

Sanat ve sanatçılar üzerine 20

1 Gizemli Başlangıçlar

Tarih öncesi ve ilkel topluluklar; eski Amerika 36

2 Sonrasızlığın Sanatı

Mısır, Mezopotamya, Girit 48

3 Büyük Uyanış

Yunanistan, M.Ö. VII. ve V. yüzyıllar arası 62

4 Güzelliğin Dünyası

Yunanistan ve Yunan dünyası, M.Ö. IV. ve M.S. I. yüzyıllar arası 80

5 Dünyayı Fethedenler

Romalılar, Budistler, Museviler ve Hristiyanlar, M.S. I ve IV. yüzyıllar arası 92

6 Bir Yol Ayrımı

Roma ve Bizans, V. ve XIII. yüzyıllar arası 102

7 Doğu'ya Bir Bakış

İslam, Çin, II. ve XIII. yüzyıllar arası 110

8 Batı Sanatı Buluşma Noktasında

Avrupa, VI. ve XI. yüzyıllar arası 118

9 Savaşçı Kilise

XII. yüzyıl 128

- 10 Muzaffer Kilise
XIII. yüzyıl 138
- 11 Saraylılar ve Kentsoylular
XIV. yüzyıl 154
- 12 Gerçekliğin Ele Geçirilmesi
XV. yüzyıl başları 166
- 13 Gelenek ve Yenilik: I
İtalya'da XV. yüzyıl sonları 182
- 14 Gelenek ve Yenilik: II
Kuzeyde XV. yüzyıl 200
- 15 Ulaşılan Uyum
Toskana ve Roma, XVI. yüzyıl başları 214
- 16 Işık ve Renk
Venedik ve Kuzey İtalya, XVI. yüzyıl başları 246
- 17 Yeni Bilgiler Yayılıyor
Almanya ve Felemenk, XVI. yüzyıl başları 256
- 18 Sanatın Bunalımı
Avrupa, XVI. yüzyıl sonları 272
- 19 Görüntü ve Görüntüler
Katolik Avrupa, XVII. yüzyılın ilk yarısı 292
- 20 Doğanın Aynası
Hollanda, XVII. yüzyıl 314

- 21 Güç ve Zafer: I
İtalya, XVII. yüzyıl sonları ve XVIII. yüzyıl 330
- 22 Güç ve Zafer: II
Fransa, Almanya ve Avusturya, XVII. yüzyıl sonları ve XVIII. yüzyıl başları 338
- 23 Akıl Çağı
İngiltere ve Fransa, XVIII. yüzyıl 346
- 24 Gelenekten Kopuş
İngiltere, Amerika ve Fransa, XVIII. yüzyıl sonları ve XIX. yüzyıl başları 360
- 25 Sürekli Devrim
XIX. yüzyıl 378
- 26 Yeni Ölçüler Peşinde
XIX. yüzyıl sonları 410
- 27 Deneysel Sanat
XX. yüzyılın ilk yarısı 428
- 28 Sonu Olmayan Öykü
Modernizmin zaferi 464
Yeniden dönen rüzgâr 486
Değişen geçmiş 493
- Resimler 505
- Sanat Kitapları Üstüne Bir Not 953
Resimler Listesi (Buldukları Ülkelere Göre) 984
Detaylı Resimler Listesi 996
Dizin 1020
Teşekkür 1042

Önsöz

Bu kitap, şaşırtıcı ve büyüleyici bir dünyada kaybolmadan ilerleyebilmek için bir yol göstericiye ihtiyaç duyan herkes için hazırlanmıştır. Amacı, sanat tarihi konusuna yeni başlayanlara, onları ayrıntılarla boğmadan, genel olarak bilmeleri gerekenleri vermek; daha iddialı çalışmaların sayfalarını dolduran çok sayıdaki isim, dönem ve üslupla anlaşılabilir bağlantılar kurabilmelerini sağlamak ve böylece onları daha uzmanlaşmış kitaplardan yararlanabilecek hale getirmektir. Kitabı yazarken öncelikle ve çoğunlukla, sanat dünyasını henüz yeni keşfetmiş genç okurları düşündüm. Gençler için yazılan kitapların yetişkinler için yazılanlardan farklı olması gerektiğine hiçbir zaman inanmadım. Ancak, gençler çok titiz eleştirmenlerdir. Özellikle de, kolayca fark edebildikleri dil bilgiçliğine ve sahte duyarlığa karşı... Bu tür yapmacıklıkların, insanları sanat üzerine yazılmış tüm kitaplardan yaşamları boyunca uzaklaştıran kusurlar olduğunu, deneylerimden biliyorum. Böylesi tehlikeli oyunlardan kaçınmaya ve – meslekten bir yazar için fazla basit görülme riskine karşın – sade bir dil kullanmaya çaba gösterdim. Öte yandan, zor konuları ele almaktan kaçınmadım. Bu yüzden, umarım okurlardan hiçbiri, bir sanat tarihçisinin alışlagelmiş terimlerini mümkün olduğunca az kullanma kararımın, kendimi onlardan “yüksekte” görmekten kaynaklandığını düşünmez. Asıl kendini “yüksekte” görenler, “bilim dilini” okuru aydınlatmak yerine onu etkilemek için kullananlar değil midir zaten?

Bu kitabı yazarken, teknik terimlerin sayısını sınırlamayla ilgili bu kararım dışında; kendi koyduğum çok sayıda özel kuralı izlemeye çalıştım. Bunlar, bir yazar olarak benim yaşamımı daha zorlaştırmış olsa da okurunkini biraz daha kolaylaştırabilir. Bu kuralların ilki, resmini veremediğim yapıtlar üzerine yazmamaktı. Metnin, anlatılan yapıtları bilmeyenler için pek az anlam ifade edebilecek – bilenler için de gereksiz sayılabilecek – bir dizi isim listesine dönüşerek yozlaşmasını istemedim. Bu kural, ele alabileceğim sanatçı ve yapıt sayısını, bu kitabın

alabileceği resim sayısı sınırladı. Bu yüzden, kitaba neyin gireceğini, neyin girmeyeceğini belirlerken çok daha titiz bir seçim yapmam gerekti. Bu da beni ikinci kuralımı koymaya yönlendirdi; ve sadece gerçek sanat yapıtı olanları almaya; bir beğeni ya da moda örneği olarak ilginç sayılabilecek olan her şeyi dışarda bırakmaya karar verdim. Bu kararım, yazınsal açıdan önemli bir özveri gerektiriyordu. Övgü her zaman eleştiriden daha sıkıcı olduğundan, kitaba eleştirilecek bazı eğlendirici acayipliklerin katılması okumaya biraz daha rahatlık kazandırabilirdi. Ama bu durumda okurlar, sanata ayrılan bir kitapta sanatsal değerini sorguladığım şeylere neden yer verdiğimi – üstelik sırf bu yüzden, gerçek bir başyapıt dışarıda kalmışsa – sormakta haklı olurlardı. Böylece, her ne kadar resimleri verilen tüm yapıtların, en yüksek mükemmellik düzeyinde olduğunu öne süremesem de, kendine özgü bir değerinin olmadığını düşündüğüm hiçbir yapıtı kitaba almamaya çaba gösterdim.

Üçüncü kuralım da biraz özveri istiyordu. Seçimlerimde en ufak bir özgün olma kışkırtmasına kapılmamaya ve çok iyi bilinen bazı başyapıtların kitapta yer bulabilmesi için bazı kişisel tercihlerimden vazgeçmeye karar verdim. Bu kitap, ne de olsa sadece bir “güzel şeyler antolojisi” olarak hazırlanmadı. Amacı, yeni bir alanda yön göstermek ve böyle bir yön arayanlar için, çok tanıdık “beylik” örnekler, “kilometre taşları” görevini görürler. Ayrıca, en ünlü yapıtlar, birçok açıdan gerçekten de en önemli olan yapıtlardır. Eğer bu kitap, okurların bu önemli yapıtlara yeni bir gözle bakmasına yardımcı olabilirse, onları daha az bilinen başyapıtlar uğruna feda etmemiş olmam, okura daha yararlı olacak demektir.

Yine de, dışarda bırakmak zorunda kaldığım ünlü yapıt ve ustaların sayısı bir hayli fazla. Aynı şekilde, itiraf etmeliyim ki, beni derin bir şekilde etkiledikleri halde Hint veya Etrüsk sanatına ya da Quercia, Signorelli, Carpaccio, Peter Vischer,

Brouwer, Terboch, Canaletto ve Corot düzeyindeki ustalara ve ilgimi çeken daha birçoğuna yer bulamadım. Onları da katmak, kitabın uzunluğunu iki-üç katına çıkaracaktı ve sanırım kitabın, sanatın ilk kılavuzu olarak değerini azaltacaktı. Bu can sıkıcı eleme işinde gözettiğim bir kural daha oldu. Kuşku duyduğum her durumda, sadece fotoğraflarını gördüğüm yapıt yerine, aslını görmüş olduğum yapıttan söz etmeyi tercih ettim. Bu kuralı, kitaba dahil ettiğim her yapıt için uygulamak daha doğru olurdu, ama bir sanatseverin yaşantısını bazen sıkıntıya sokan seyahat kısıtlamaları nedeniyle okurun cezalandırılmasını istemedim. Ayrıca son kuralım da, ne olursa olsun, hiçbir kesin kuralımın olmamasıydı. Bazen kendi kurallarımın dışına çıkıp, okura beni yakalama keyfini yaşatmaya çalıştım.

İşte bunlar, yapmayı benimsemediğim şeyleri gösteren kurallar. Yapmayı amaçladığım şey ise sanırım kitabın içinde kendini belli edecektir. Bu kitap, sanatın öyküsünü basit bir dille aktarırken, okurun, bu öykünün nasıl bir bütün oluşturduğunu görmesini sağlamalı ve coşkulu yapıt tasvirleri yapmak yerine sanatçıların olası niyetleri hakkında ipuçları vererek, onları değerlendirmelerine yardımcı olmalıydı. Bu yöntem, en azından en sık karşılaşılan yanlış anlama nedenlerini ortadan kaldırmalı ve bir sanat yapıtının gerçek amacını gözden kaçırın türden bir eleştiriye engel olabilmeliydi. Bunun ötesinde bu kitabın biraz daha iddialı bir amacı da var. Sözünü ettiği yapıtları tarihsel ortamına oturtmak ve böylece ustanın sanatsal amaçlarını kavramaya yönlendirmek. Her kuşak, bir yerde babalarının standartlarına başkaldırır. Her sanat yapıtı, çağdaşlarının ilgisini sadece yaptıklarıyla değil, aynı zamanda yıktıklarıyla da kazanır. Genç Mozart, Paris'e geldiğinde – babasına yazdığına göre – günün modası olan tüm senfonilerin hızlı bir finale sona erdiğini fark eder. Bunun üzerine son bölüme yavaş bir giriş yaparak, dinleyicilerini şaşırtmaya karar verir. Bu, sıradan bir örnek olsa da, bize sanatın tarihsel değerlendirmesinin

hangi yönde olması gerektiğini gösteriyor. Değişik olma dürtüsü, bir sanatçının elindeki araçların en önemlisi ya da en vazgeçilmezi değildir belki, ama bu dürtünün olmaması da çok enderdir. Geçmişin sanatına en kolay yaklaşım yolu, bilinçli olarak yapılmış bu değişiklikleri algulamaktır. Ben de ardi arkası kesilmeyen yeni girişimleri, anlattığım öykünün anahtarı yapmaya ve her bir yapıtın, kendinden öncekilerle benzerlik ya da karışıklık üzerinden bir ilişki içinde olduğunu göstermeye çalıştım. Sıkıcı olma tehlikesine karşın, sanatçıların ne kadar yol kat ettiğini göstermek amacıyla, kendilerinden önce gelenlerin yapıtlarına yeniden göndermeler yaptım. Böyle bir yaklaşımda, düşmediğimi umduğum ama sözünü etmeden de geçemeyeceğim bir tuzak var: Sanattaki sürekli değişimi, sürekli bir gelişme sanan yanlış yorumlama. Her sanatçı, kendisinden önceki kuşağı aştığını ve daha önce hiç olmayan bir gelişime imza attığını hisseder. Bir sanatçının kendi eserine baktığı zaman hissettiği özgürlük ve başarı duygusunu onunla paylaşmadan, o sanat yapıtını anlamayı umamayız. Ancak bilmeliyiz ki, bir yöndeki her ileri gidiş ve gelişme, bir başka yönde kayıpları da içerir. Ve öznel gelişme önemli olsa da, sanatsal değerde nesnel bir yükselme anlamına gelmez. Tüm bunlar, soyut şekilde anlatıldığında belki biraz kafa karıştırabilir. Umarım kitapta her şey daha açık bir hale gelecektir.

Bu kitapta çeşitli sanatlara ayrılan yerle ilgili bir şey daha söyleyelim. Bazıları, heykel ve mimariye oranla, resim sanatına çok fazla yer verildiğini düşünebilir. Bunun bir nedeni, kitapta yer alan fotoğraflarda, iki boyutlu resimlerin üç boyutlu heykel ve anıtsal binalara oranla daha az şey kaybetmesidir. Ayrıca, mimari üsluplar tarihi üzerine yazılmış, mevcut pek çok mükemmel kitapla yarışmaya da hiç niyetim yok. Ancak ne var ki, burada kaleme alındığı şekildeki bir sanat tarihi, mimarlığa değinmeden anlatılamazdı. Her bölümde sadece bir veya iki yapıtın üslubunu söz konusu ederek kendimi sınırlamış

olsam da, bu örneklere her bölümün başında en iyi yeri vererek, dengeyi mimarlık lehine çevirmeye çalıştım. Böylece bunun, her dönemin bilgilerini toparlayıp mimarlığı bir bütün olarak görmede okurlara yardımcı olacağını düşündüm.

Her bölümün sonu için ilgili dönemdeki sanatçı yaşamını ve dünyasını belgeleyen tipik bir süsleme resmi seçtim. Bu resimler kendi başlarına bağımsız bir dizi oluşturuyor ve sanatçının zaman içinde toplumdaki değişen yerini gösteriyor. Bu resimli belgeler arasından sanatsal değerleri çok yüksek olmayanları bile, geçmişte sanatın geliştiği ortamın somut bir resmini kafamızda oluşturmamıza yardımcı olabilir.

Elizabeth Senior'un dostça yüreklendirilmesi olmasaydı bu kitap belki de hiç yazılamazdı. Londra'ya yapılan bir hava saldırısı sırasında zamansız ölümü, onu tanıyan herkes için çok büyük bir kayıp oldu. Ayrıca, Dr. Leopold Ettlinger'e, Dr. Edith Hoffmann'a, Dr. Otto Kurz'a, Bayan Olive Renier'e, Bayan Edna Sweetmann'a, eşime ve oğlum Richard'a, değerli önerileri ve yardımları için, Phaidon Press'e de bu kitabın biçimlendirilmesindeki katkıları nedeniyle minnettarım.

On ikinci baskıya önsöz

Bu kitap, başlangıçta, sanatın öyküsünün hem yazı hem de resimlerle anlatılması ve okurların, metinde sözü edilen resmi, mümkün olduğu ölçüde sayfa çevirmeye gerek kalmadan önlerinde bulması düşünülerek planlanmıştı. Bu amaca ulaşmak için, Phaidon Press'in kurucuları Dr. Bela Horovitz ve Bay Ludwig Goldscheider'in, 1949 yılında verdikleri oldukça sıradışı ve çözüm üretici destekle, bana şuraya bir başka paragraf yazdırıp, oraya ek bir resim önermelerinin anısını hâlâ unutmuş değilim. Haftalarca süren bu yoğun işbirliğinin verdiği sonuç, yaklaşımımızın doğruluğunu kanıtlar nitelikteydi ama ulaşılan denge öylesine hassastı ki, orijinal sayfa düzeni bozulmadan herhangi önemli bir değişiklik

yapmak mümkün değildi. On birinci baskıda (1966) kitabın arkasına bir Ek Bölüm hazırladığım sırada, sadece son birkaç bölümde ufak değişiklikler yaptım ama kitabın ana yapısı olduğu gibi bırakıldı. Yayıncılarımın on ikinci baskıda kitaba çağdaş üretim yöntemlerine daha uygun olacak şekilde yeni bir biçim vermek istemeleri, bana eklentiler için bir fırsat yarattı ama aynı zamanda karşıma yeni sorunlar çıkardı. Satışta olduğu uzun süre boyunca, düşünebileceğimden çok insan *Sanatın Öyküsü*'nü almış ve kitabın sayfa düzenine alışmıştı. Hatta on iki ayrı dilde yapılan basımlarının çoğunda da orijinal sayfa düzeni korunmuştu. Bu durumda, yeni basımda okurların tekrar bakmak isteyebilecekleri bazı metinleri ve resimleri çıkarmak bana hatalı olur gibi geldi. Raftan aldığımız bir kitapta bulmak istediğiniz bir şeyin çıkarılmış olduğunu keşfetmekten daha can sıkıcı bir şey olamaz. Bu nedenle, ele aldığım bazı yapıtların daha büyük resimlerinin basımını ve bazı renkli tabloların eklenmesini sevinerek kabul ederken, sadece çok az sayıda örneği teknik ve zorunlu nedenlerle değiştirdim. Öte yandan, kitapta sözü edilen ve resimleri verilen yapıtların sayısının artırılabilmesi olanağını hem kaçırmamam hem de onun baştan çıkartıcı cazibesine kapılmamam gerekiyordu. Bu kitabı çok fazla büyütme onun bilinen kimliğini ortadan kaldıracak ve amacını saptıracaktı. Sonunda, on dört örnek eklemeye karar verdim. Bunlar benim için sadece kendi başlarına ilginç görünmekle kalmayıp – ilginç olmayan sanat yapıtı var mıdır ki? – tartışmanın dokusu aynı zamanda ortaya konan savı zenginleştirecek bazı yeni noktaları da içeriyordu. Nihayetinde, kitabı bir antoloji olmaktan çıkarıp, bir öykü haline getiren de bu savdı. Eğer kitap, metinde adı geçen resimleri aramaya ihtiyaç duymadan, dikkati dağıtmaksızın okunmayı ve umduğum şekilde keyif vermeyi sürdürebiliyorsa, bunu Bay Elwyn Blacker, Dr. I. Grafe ve Bay Keith Roberts'ın çeşitli katkılarına borçluyum.

On üçüncü baskıya önsöz

Bu baskıda, on ikinci baskıdan çok daha fazla renkli resim var, ama metin (bibliyografya, yani “Sanat kitapları üzerine” bölümü dışında) değişmeden kaldı. Diğer yenilik, *sayfa 655-663* arasındaki Zamandizini Çizelgeleri. Tarihin geniş panoraması içinde kilometre taşı oluşturan bazı olayların yerini görmek, okurun sadece yakın tarihlerdeki gelişmelere önem verip daha uzak geçmişte gerçekleşmiş olanlara haksızlık etmesini önlemek açısından yardımcı olacaktır. Sanatın öyküsünü zaman ölçeğinde değerlendirme fırsatını sunan bu çizelgeler, bu kitabı otuz yıl önce yazarken düşündüğüm amacı gerçekleştirmede yardımcı olacaktır. Bu konuda *sayfa 7*'de verilen ilk baskının önsözündeki giriş paragrafına bakılmasını öneririm.

E. H.G. Temmuz 1977

On dördüncü baskıya önsöz

“Kitapların da bir yaşam süresi vardır” diyen Romalı ozan, yazdıklarının yüzyıllar boyunca elle çoğaltılacağını ve iki bin yıl kadar sonra kitaplıklarımızın raflarında yer alacağını düşünmemiş olmalıdır. Bu ölçütlere göre elinizdeki bu kitap çok gençtir. Öyle de olsa, yazarken onun böylesine bir geleceği olabileceğini hiç düşünmemiştim. Kitabın geçirdiği değişimleri, on ikinci basım ve on üçüncü basımın önsözlerinde açıkladım.

Bu basımda, daha önceki basımlarda yapılan değişiklikler aynen korunmuş; ama “Sanat Kitapları Üzerine” bölümü yeniden güncelleştirilmiştir. Teknik gelişmelere ayak uydurularak, daha önce siyah beyaz basılmış olan birçok resim, okurların da beklentisi doğrultusunda bu kez renkli olarak basılmıştır. Kitaba bir de “Yeni Keşifler” adlı bir bölüm ekledim. Bu bölümde arkeolojik bulgulara kısaca geri dönerek okura, geçmişin öyküsünün daima yeniden gözden

geçirilebileceğini ve beklenmedik şekilde zenginleşebileceğini hatırlatmak istedim.

E. H.G. Mart 1984

On beşinci baskıya önsöz

Karamsar kişiler zaman zaman, yaşadığımız televizyon ve video çağında insanların okuma alışkanlıklarını kaybettiklerini ve özellikle öğrencilerin artık bir kitabı baştan sona okumaktan zevk alacak kadar sabırlı olmadıklarını söylüyor. Tüm yazarlar gibi benim de yapabileceğim tek şey bu karamsar kişilerin yanlış düşündüğünü umut etmektir. Kitabın, geliştirilmiş metni ve zenginleştirilmiş renkli resimleriyle, gözden geçirilmiş ve yeniden düzenlenmiş bir kaynakça ve dizinle, geliştirilmiş Zamandizini Çizelgeleri ve eklenen iki haritasıyla on beşinci basımını yapması beni mutlu etti. Yine de bu aşamada, elinizdeki yapıtın bir ders ya da kaynak kitabından çok, okuyucuya keyif veren bir öykü olarak tasarlandığını bir kez daha belirtme gereğini duyuyorum. Öykü, ilk basımda bırakmış olduğum yerin ötesinde yolculuğunu sürdürüyor, fakat yeni eklenen dönemlerin ancak geçmişte olanların ışığı altında kavranabileceğini unutmamak gerek. Her şeyin nasıl olduğunu, ilk başından başlayarak öğrenmeyi hâlâ isteyecek okurlar olacağını umuyorum.

E. H.G. Mart 1989

On altıncı baskıya önsöz

Bu en son basıma bir önsöz eklemek için oturduğum şu sırada şaşkınlık ve minnettarlıkla doluyum. Şaşkınlığım, çünkü bu kitabı yazarken var olan mütevazı beklentilerimi çok iyi hatırlıyorum. Minnettarım, çünkü çeşitli kuşaklardan – dünyanın her yanındaki desem, acaba fazla mı ileri gitmiş olurum? – okurlarım, onlara sanat mirasımızı hatırlatan bir giriş kitabı olarak hazırladığım yapıtı çok yararlı bulmuş olmalı ki,

